

Postbus 5050

NL-3502 JB Utrecht

+31 30 87 820 87

www.AeQui.nl

info@AeQui.nl

Bachelor Management van de Leefomgeving

Hogeschool Van Hall Larenstein

Adviesrapport van de beoordeling bestaande opleiding
27-28 mei 2025

Colofon

Instelling en opleiding

Hogeschool Van Hall Larenstein

Leeuwarden, Velp

Instellingstoets Kwaliteitszorg: niet van toepassing

Opleiding: B Management van de Leefomgeving

Locaties: Leeuwarden en Velp

Variant: Voltijd

ISAT-nummer: 34859

Visitatiepanel

Raoul van Aalst, voorzitter

Bauke de Vries, deskundige

Gabriëlle Bartelse, deskundige

Gerwin Pol, student-lid

Carlijn Braam, secretaris

AeQui Nederland

Postbus 5050

3502 JB Utrecht

www.AeQui.nl

Samenvatting

Op 27 en 28 mei 2025 is de bacheloropleiding Management van de Leefomgeving van Hogeschool Van Hall Larenstein gevisiteerd. Het totaaloordeel van het panel is **positief**. De vierjarige opleiding (240 EC) wordt aangeboden als voltijdopleiding en omvat twee verschillende majors: Toegepaste Aardrijkskunde in Leeuwarden en Smart City Development in Velp. Beide majors hanteren dezelfde eindcompetenties, maar het studieprogramma en de onderwijsleeromgeving verschillen tussen de twee locaties.

Beoogde leerresultaten

De hbo-bacheloropleiding Management van de Leefomgeving bereidt studenten voor op het ontwikkelen van duurzame oplossingen voor de leefomgeving, met aandacht voor sociale, economische en fysisch-geografische vraagstukken en de duurzame relatie tussen mens en omgeving. De opleiding richt zich op het vormen van proactieve, omgevingsbewuste professionals die verschillende stakeholders verbinden en procesmatig werken aan duurzame gebiedsontwikkeling. De beide majors, Toegepaste Aardrijkskunde in Leeuwarden en Smart City Development in Velp, werken vanuit een gedeelde visie en leeruitkomsten maar verschillen in studieprogramma en context. Leeuwarden richt zich op duurzame gebiedsontwikkeling in de landelijke en de bebouwde omgeving, terwijl in Velp de focus ligt op duurzame stedelijke gebiedsontwikkeling. Studenten leren omgaan met maatschappelijke opgaven en verschillende perspectieven door theoretische kennis en praktijkervaring te combineren met behulp van regionale vraagstukken ('regioleren').

Het panel is van mening dat de opleiding een duidelijk en sterk beroepsgericht profiel heeft, dat goed aansluit op het werkveld. De beoogde leerresultaten (eindcompetenties) zijn helder en passend bij het bachelorniveau. De opleiding heeft sterke relaties met de beroepspraktijk, waardoor de opleiding doorlopend afgestemd blijft op de verwachtingen en behoeften van het werkveld. De opleiding laat zien voortdurend in ontwikkeling te zijn, onder meer met de inzet op

het bij de opleiding passende hogeschoolbrede concept van Transitiegericht Onderwijs (TGO). Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Onderwijsleeromgeving

Het panel is te spreken over de goed opgezette en studentgerichte leeromgeving. Het constateert dat het curriculum van beide majors een duidelijke samenhang vertoont met de beoogde eindcompetenties en een opbouw in niveau laat zien. Het leren op basis van actuele maatschappelijke vraagstukken vormt de basis. De opleiding kent een sterke verbinding met de beroepspraktijk, via onder meer gastcolleges, stages en afstudeeropdrachten. Volgens het panel kan een bredere invulling van dit werkveld richting het bedrijfsleven de opleiding nog verder versterken. Het panel is positief over de aandacht voor praktijkgericht onderzoek. Er is voldoende aandacht voor internationalisering, met name in Velp. Studenten van beide locaties zijn over het algemeen zeer tevreden over de opleiding. Zij ervaren deze als breed, samenhangend en praktijkgericht.

Het panel kan zich vinden in de toelatingseisen van de opleiding en stelt vast dat studenten het programma als studeerbaar ervaren. Het waardeert ook de deskundige en zeer gedreven teams, de hechte leergemeenschap met geëngageerde studenten die actief bijdragen aan hun opleiding en de grote studentbetrokkenheid met persoonlijke begeleiding van studenten.

Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Toetsing

Het toetsingsproces van de opleiding laat een goede inrichting zien die valide en betrouwbare beoordeling mogelijk maakt. De opleiding maakt gebruik van relevante, gevarieerde toetsvormen zoals beroepsproducten, die goed aansluiten bij de leerdoelen en bij de praktijk. Ook waardeert het panel de heldere modulehandleidingen en de actieve aandacht voor *AI-proof* toetsen. Op basis van de bekeken afstudeeropdrachten en bijbehorende beoordelingsformulieren concludeert het panel dat de navolgbaarheid van de beoordeling voldoende is; het complimenteert de opleiding met de verbetering die hierin is geboekt. De examen- en toetscommissies functioneren naar behoren. Ze zijn deskundig, onafhankelijk en proactief in het controleren van de kwaliteit van toetsing en beoordeling en het borgen van het eindniveau.

Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Gerealiseerde leerresultaten

Studenten sluiten de opleiding af met een afstudeeropdracht, waarbij zij een beroepsproduct ontwikkelen voor een externe opdrachtgever dat een concrete bijdrage aan de praktijk levert. Het panel is van oordeel dat de beoogde leerresultaten gerealiseerd worden. Het vindt de eindwerken relevant en van een gedegen niveau. Er worden afgestudeerden afgeleverd die beschikken over de vereiste beroepscompetenties en die volgens het panel een verrijking zijn binnen het werkveld doordat zij andere professionals in hun kracht kunnen zetten.

Het beroepsproduct wordt onderbouwd met praktijkgericht onderzoek. De kwaliteit van dit onderzoek kan volgens het panel nog verbeterd

worden. Daarnaast kan het afstudeertraject tussen de locaties worden geüniformeerd.

Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Voorzieningen

Beide onderwijslocaties bieden uitstekende voorzieningen voor de opleiding die toereikend zijn om het onderwijs te faciliteren. De online leeromgeving biedt volgens het panel voldoende ondersteuning voor studenten bij het doorlopen van het programma. Daarnaast is alle relevante informatie over de opleiding voor studenten beschikbaar.

Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Kwaliteitszorg

De opleiding is goed ingebed in de hogeschoolbrede kwaliteitscyclus. De verschillende relevante groepen worden adequaat betrokken bij de evaluatie van het onderwijs en de PDCA-cyclus wordt goed rondgemaakt. Het panel is positief over de nauwe contacten met het werkveld en alumni. Studenten voelen zich gehoord. Het panel ondersteunt de plannen van de opleiding voor verdere verbetering van de kwaliteitszorg, waaronder het versterken van de rol van de opleidingscommissies.

Het panel stelt daarmee vast dat de opleiding voldoet aan deze standaard.

Bijzonder Kenmerk Duurzaamheid

Het onderscheidende karakter van de opleiding met betrekking tot duurzaamheid ligt volgens het panel met name in de breedte van de visie, die naast ecologische ook sociale en economische aspecten omvat en zo een integraal beeld van duurzaamheid geeft. Aan het economische aspect kan volgens het panel nog meer ruimte worden geven om de impact verder te vergroten. Rond het thema duurzaamheid ziet het panel een systematische communicatie. Het

onderwijsconcept TGO kan het opleiden van transitie-experts in de toekomst verder versterken.

Het panel concludeert dat in de opleiding veel aandacht is voor duurzaamheid. Duurzaamheid komt duidelijk naar voren in de doelstelling, competenties, oriëntatie en de inhoud van het curriculum. Ook in het docententeam is nadrukkelijk aandacht voor en betrokkenheid bij verduurzaming. De faciliteiten bieden studenten mogelijkheden om op duurzame wijze te werken en te komen tot duurzame oplossingen. Als laatste geven ook de eindwerken en afgestudeerden volgens het panel duidelijk blijk van een focus op verduurzaming.

Het bijzonder kenmerk Duurzaamheid past goed bij de aard van de opleiding. Duurzaamheid is zeer relevant voor het vakgebied waarvoor studenten worden opgeleid. De aandacht voor duurzaamheid versterkt daarom de mogelijkheden die afgestudeerden hebben op de arbeidsmarkt en hun potentieel om bij te dragen aan maatschappelijke ontwikkelingen.

Het panel stelt op grond van de gesprekken en de onderliggende documentatie vast dat de opleiding voldoet aan de drie criteria voor een bijzonder kenmerk.

Alle standaarden van het NVAO kader zijn positief beoordeeld. Op die grond geeft het panel een [positief advies](#) inzake accreditatie van de opleiding Management van de Leefomgeving, alsook een [positief advies](#) inzake de toekenning van het Bijzonder Kenmerk Duurzaamheid.

Namens het voltallige visitatiepanel,
Utrecht, september 2025

Raoul van Aalst
Voorzitter

Suggesties

Met het oog op de toekomst geeft het panel diverse suggesties ter overweging:

- Overweeg om inhoudelijk meer te differentiëren tussen de twee majors en om de eindcompetentie van Inhoudsdeskundige meer inhoudelijk (per major) in te vullen;
- Draag in de marketing van de opleiding het inhoudelijke 'ambachtsaspect' meer uit voor een sterkere profilering;
- Werk structureel samen tussen de locaties voor onderlinge kruisbestuiving;
- Organiseer gezamenlijke vakken/projecten met omringende HVHL-opleidingen;
- Werk aan verbreding van het werkveld door het bedrijfsleven meer te betrekken;
- Versterk de verbinding met lectoraten, met name rond (praktijk)opdrachten;
- Uniformeer de opzet van het eindwerk en de beoordelingsformulieren tussen de locaties en expliciteer de rol van het werkveld in de beoordeling van het eindwerk;
- Besteed meer aandacht aan onderzoeksvaardigheden en geef studenten een helder begrippenkader mee;
- Zet in op één gedeelde examencommissie, toetscommissie, werkveldadviescommissie en opleidingscommissie voor een efficiëntere samenwerking op opleidingsniveau;
- Werk aan een structureel alumninetwerk.

Carlijn Braam
Secretaris

Inleiding

Profiel

Hogeschool Van Hall Larenstein (HVHL) biedt 35 opleidingen aan in de domeinen van water, natuur, agro, voeding, laboratory sciences en green business. Aan de hogeschool, met vestigingen in Leeuwarden en Velp, studeren ruim 4.500 studenten. Ook is er aandacht voor toegepast onderzoek bij de 17 lectoraten. De hogeschool is een internationale groene kennisinstelling, met een focus op duurzaamheid. In 2025 is de HVHL opnieuw uitgeroepen tot meest duurzame hoger onderwijsinstelling in Nederland door Studenten voor Morgen.

De hbo-bacheloropleiding Management van de Leefomgeving (ML) wordt aangeboden als voltijdopleiding op beide locaties. De opleiding omvat de major Toegepaste Aardrijkskunde in Leeuwarden en de major Smart City Development in Velp. Elke locatie beschikt over een eigen examencommissie, toetscommissie, werkveldadviescommissie en opleidingscommissie. Er vindt regelmatig afstemming plaats tussen de locaties over de competenties, het programma en het Onderwijs- en Examenreglement (OER).

Bij de visitatie is ook het bijzonder kenmerk Duurzaamheid beoordeeld. Het panel heeft hiervoor het NVAO-kader 'Nadere uitwerking Bijzondere kenmerken (juli 2017) gehanteerd.

De visitatie

Instelling Hogeschool Van Hall Larenstein heeft AeQui opdracht gegeven de onderhavige visitatie uit te voeren. Hiertoe heeft AeQui in samenwerking met de opleiding een onafhankelijk en ter zake kundig panel samengesteld. Met vertegenwoordigers van de opleiding heeft een voorbereidend gesprek plaatsgevonden.

De visitatie is uitgevoerd op basis van het Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland, volgens het programma dat in bijlage 3 is weergegeven. De instelling heeft geen erkenning ITK, en daarom zijn zes standaarden getoetst. Het panel heeft beide locaties bezocht en gesproken met vertegenwoordigers van beide locaties. Ook zijn documenten en studentenwerk ingezien van beide locaties.

Het panel heeft zich tijdens het voorbereidend overleg en afsluitend bij de oordeelsvorming georiënteerd op het cluster waarin deze opleiding geplaatst is. De benodigde kennis daarvoor was aanwezig in (een deel van) het panel.

Tijdens de vorige visitatie zijn aanbevelingen voor verdere ontwikkeling gedaan. De opleiding heeft daarop actie ondernomen (zie bijlage 4). Het panel heeft deze opvolging integraal betrokken in haar overwegingen bij de huidige beoordeling.

Het panel heeft de beoordeling in onafhankelijkheid uitgevoerd; het panel heeft de benodigde informatie gekregen om tot een beoordeling te komen. Aan het einde van de visitatie is de opleiding in kennis gesteld van de bevindingen en conclusies.

Deze rapportage is in concept aan de opleiding toegestuurd; de reacties van de opleiding zijn verwerkt tot deze definitieve rapportage.

Op initiatief van de opleiding zal een ontwikkelgesprek plaatsvinden in de loop van 2025. De resultaten van dit ontwikkelgesprek hebben geen invloed op de in dit rapport weergegeven beoordeling.

Beoogde leerresultaten

Standaard 1: De beoogde leerresultaten passen bij het niveau en de oriëntatie van de opleiding en zijn afgestemd op de verwachtingen van het beroepenveld en het vakgebied en op internationale eisen.

Bevindingen

Profiel

De hbo-bacheloropleiding Management van de Leefomgeving (ML) bereidt studenten voor op het ontwikkelen van duurzame oplossingen voor de leefomgeving van nu en morgen. De opleiding beoogt proactieve professionals op te leiden die sociale, economische en fysisch-geografische vraagstukken integreren, met bijzondere aandacht voor de duurzame relatie tussen mens en omgeving. Zodoende is er binnen de opleiding aandacht voor fysieke én sociale duurzaamheidsaspecten van de leefomgeving. Studenten worden omgevingsbewuste transitie makers die verschillende stakeholders en partijen verbinden in gebiedsontwikkelingsprojecten. Ze leren processen te ontwerpen en te implementeren om lokale oplossingen te vinden voor stedelijke en rurale gebiedsontwikkeling, en dragen op een verantwoorde en ondernemende wijze bij aan een duurzame, leefbare en toekomstbestendige omgeving. Daarmee sluit de opleiding goed aan bij de brede visie van de hogeschool: het hebben van impact op een betere wereld.

De opleiding kent twee majors: Toegepaste Aardrijkskunde in Leeuwarden en Smart City Development in Velp. Beide majors hanteren dezelfde eindcompetenties, maar het studieprogramma en de onderwijsleeromgeving verschillen tussen de twee locaties. De majors onderscheiden zich door de situationele context waarin studenten hun competenties ontwikkelen. Leeuwarden heeft een regionale verbondenheid, en richt zich op duurzame gebiedsontwikkeling in zowel de landelijke als de stedelijke omgeving en de wisselwerking daartussen. Hierbij staat toegepaste aardrijkskunde (zowel

fysische als sociale elementen) centraal, met aandacht voor agrarisch gebruik, natuur en water. In Velp ligt de nadruk op duurzame gebiedsontwikkeling in de stedelijke context, aansluitend bij de regionale focus op vernieuwing en verduurzaming in de stad. Studenten werken samen met verschillende stakeholders aan stedelijke transitie, waarbij zij actoren en belangen verbinden om deze veranderingen te realiseren. Hier ligt ook meer focus op de internationale context.

Het management lichtte tijdens het bezoek toe dat beide majors hun eigen karakter hebben, maar samenwerken vanuit een gedeelde visie op het vakgebied en onderwijs en gezamenlijke leeruitkomsten. Op beide locaties draait het om het opleiden van sociale verbinders met een omgevingsbewuste houding en de (sociale en creatieve) vaardigheden om interactieve processen met verschillende stakeholders te ontwerpen en te begeleiden. In de opleiding is er aandacht voor dialoog, participatief en projectmatig werken, procesmanagement en een ondernemende houding. Studenten leren omgaan met maatschappelijke opgaven en verschillende perspectieven door theoretische kennis en praktijkervaring te combineren. Dit gebeurt via 'regioleren', waarbij studenten en docenten samenwerken met experts, beleidsmakers, opdrachtgevers, maatschappelijk ondernemers en bewoners aan regionale vraagstukken. Studenten leren daarbij ook praktijkonderzoek te doen.

Tussen de locaties vindt er regelmatig afstemming plaats over de leeruitkomsten en curriculumonderdelen. Studenten kunnen mede dankzij de gedeelde eindkwalificaties tijdens hun opleiding in principe switchen tussen de locaties,

maar maken hier in de praktijk weinig gebruik van. Beide locaties kennen ook dezelfde uitdagingen, zoals het omgaan met verschillende, vaak tegenstrijdige, belangen en gevoeligheden in transitievraagstukken binnen de leefomgeving en een toenemende druk op het ruimtegebruik.

Eindcompetenties

De opleiding werkt sinds collegejaar 2020-2021 op beide locaties met een vernieuwde set van drie eindcompetenties, waarmee het tegemoetkomt aan wat het werkveld van de afgestudeerden vraagt: 1) Verbinder van actoren en belangen (met oog voor multiculturele contexten), 2) Inhoudsdeskundige en 3) Methodisch werker. De eindcompetenties zijn uitgewerkt in verschillende deelcompetenties. Binnen dit gezamenlijke raamwerk kunnen beide locaties hun eigen regionale accenten leggen. De eindcompetenties sluiten aan op de landelijk overeengekomen competenties volgens het in 2024 herijkte landelijk opleidingsprofiel, dat de relatie beschrijft met NLQF-6 en de Dublin descriptoren. De competenties zijn opgedeeld in drie niveaus: basis, gevorderd en professioneel niveau. Per locatie zijn er competentiekaarten uitgewerkt, waarin de competenties zijn vertaald naar beheersingsindicatoren. De opleiding actualiseert in afstemming met diverse stakeholders uit de beroepspraktijk regelmatig het beroepsprofiel en de eindcompetenties, zodat deze aansluiten bij de ontwikkelingen in het werkveld.

Transitiegericht Onderwijs

De opleiding is bezig met de ontwikkeling van een nieuw curriculum op basis van het nieuwe HVHL-brede onderwijsconcept Transitiegericht Onderwijs (TGO), dat goed past bij de aanwezige focus op transitie in de opleiding. De vernieuwing richt zich op drie pijlers: (1) onderwijs dat studenten opleidt tot transitiemakers, (2) brede samenwerking met partners rondom

transities voor een duurzame leefomgeving (zoals andere opleidingen binnen en buiten de hogeschool), en (3) het onderzoek binnen het Applied Research Centre van HVHL. De gedeelde eindcompetenties vormen de basis voor dit nieuwe curriculum.

Met TGO wil de opleiding de samenwerking tussen beide locaties verder uitbreiden en versterken, en nog meer ruimte geven aan de ontwikkelingen in het werkveld om studenten zo beter voor te bereiden op hun rol als 'sociaal verbinder' vanuit een interdisciplinaire benadering. Het nieuwe curriculum start in Velp voor de eerstejaarsstudenten in 2025-2026; Leeuwarden volgt in 2026-2027. Als onderdeel van de nieuwe leeromgeving wordt er in Leeuwarden gewerkt aan de vormgeving van Living Labs voor de verbinding van onderwijs en onderzoek.

Afstemming werkveld en partners

Het werkveld is nauw betrokken bij de opleiding, waardoor deze kan blijven aansluiten bij ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Werkveldvertegenwoordigers bevestigden het panel dat er korte lijnen zijn met de opleiding en dat zij ontwikkelingen in het werkveld vertaald zien in het onderwijs. Zij benadrukten tijdens het bezoek dat het werkveld behoefte heeft aan afgestudeerden met de hier beoogde competenties en attitudes en vinden de opleiding hierin onderscheidend en van grote waarde. Zij waardeerden het bovendien dat ze betrokken worden bij de invulling van TGO binnen de opleiding. Beide locaties hebben een eigen werkveldadviescommissie (WAC) die twee keer per jaar bijeenkomt waarin verschillende sectoren uit het werkveld vertegenwoordigd zijn. Er is gekozen voor twee aparte WACs om praktische redenen (afstand) en de contextuele en regionale verschillen tussen de locaties. De opleiding gaf aan nog te willen werken aan structureel overleg tussen de locaties voor het delen van input vanuit het

werkveld. Het werkveld levert verder input via excursies, gastdocenten, (praktijk)opdrachten, stages en afstudeeropdrachten.

Het actueel houden van de opleiding en het beroepsprofiel gebeurt ook via samenwerking, kennisdeling en kalibratie met vergelijkbare opleidingen, zoals in het Landelijk Overleg Management van de Leefomgeving. De opleiding zet daarnaast in op samenwerking met andere opleidingen, waaronder met Bos- en Natuurbeheer. Zo wordt er nagedacht over gezamenlijke onderwijsmodules.

Overwegingen

Het panel is positief over de drie beroepsgerichte eindcompetenties. Het is van oordeel dat de beoogde leerresultaten van de opleiding Management van de Leefomgeving op hbo-bachelorniveau zijn en aansluiten bij landelijke ontwikkelingen vanuit het beroepenveld en het vakgebied. Het panel heeft een positieve indruk van de twee majors die onder één dak worden aangeboden, waarbij de inhoudelijke overeenkomsten en verschillen helder worden gepresenteerd. Het ziet hier ook de meerwaarde van. Daarbij geeft het panel de overweging mee om in Leeuwarden puur te focussen op het plattelandsaspect en omgekeerd in Velp alleen op het stedelijke aspect, om zo de toegevoegde waarde van kruisbestuiving tussen de twee majors nog te vergroten. Dit kan bijvoorbeeld via gezamenlijke projecten, ofwel via het volgen van vakken op de andere locatie. Aanvullend zou in de eindcompetentie van Inhoudsdeskundige gedifferentieerd kunnen worden tussen de twee majors door deze meer inhoudelijk in te vullen ('body of knowledge').

Het panel waardeert de goede verbinding met de beroepspraktijk en de intensieve

samenwerking met het werkveld, onder meer via het werken aan regionale vraagstukken. Het adviseert om te werken aan verbreding van dit werkveld, zowel binnen de werkveldadviescommissies als in stages en projecten, door naast overheid en beleid ook het bedrijfsleven, in de vorm van bijvoorbeeld ontwikkelaars en ontwerp bureaus, meer te betrekken. Volgens het panel kan dit de opleiding verrijken en de impact ervan nog vergroten. Te denken valt aan organisaties als Wing, Mobicon, Diep en ProRail.

Het panel erkent de relevantie van de opleiding voor het werkveld en wijst op het potentieel om het aantal studenten te vergroten door in de marketing het inhoudelijke 'ambachtsaspect' meer uit te dragen. Het merkt op dat de opleiding de daling van instromende studenten op beide locaties ziet als één van de grootste uitdagingen en in het kader hiervan wil werken aan een sterkere profilering. Het panel ondersteunt de plannen van de opleiding om de naam Smart City Development te vervangen door een meer passende naam, en adviseert om de namen van beide majors evenals de marketing van de opleiding te herzien, zodat de kracht van de opleiding beter geëtaleerd kan worden.

Het panel concludeert tot slot dat de aanbevelingen van het vorige panel goed zijn opgevolgd, onder meer als het gaat om meer locatieoverstijgend samenwerken en het expliciteren van een visie op internationalisering. De opleiding laat zien voortdurend in ontwikkeling te zijn, onder meer met de inzet op TGO.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Onderwijsleeromgeving

Standaard 2: Het programma, de onderwijsleeromgeving en de kwaliteit van het docententeam maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde leerresultaten te realiseren.

Bevindingen

Opbouw en vormgeving programma

Het curriculum omvat 240 EC, verdeeld over vier jaar. Per studiejaar zijn er vier periodes van elk 15 EC (jaar 1 en 2). Jaar 3 en 4 zijn opgedeeld in grotere eenheden van 30 EC; in Leeuwarden is dit vanaf halverwege jaar 3. De basis van het curriculum is het competentieprofiel met de drie oplopende niveaus. Op beide locaties ligt de nadruk op het praktisch toepassen van kennis om actuele maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

In de major Toegepaste aardrijkskunde (locatie Leeuwarden) werken studenten aan duurzame gebiedsontwikkeling in een landelijke en stedelijke context. In het eerste jaar volgen zij modules als Oriëntatie op de leefomgeving, Projectmanagement en de werkveldgerichte module 'Dorpsbeleving', waarbij studenten een onderzoek uitvoeren voor een dorp in Noord-Nederland in samenwerking met de dorpsbewoners (regio) en de resultaten presenteren aan het dorp. In jaar 2 zijn onder meer een oriëntatiestage en de module 'Landschapsecologie' opgenomen; onderdeel hiervan is veldwerk en het presenteren van een effectenvoorspelling aan de hand van een landschap-ecologische systeemanalyse. In jaar 3 is er aandacht voor 'De onderneming', 'Duurzame gebiedsontwikkeling' en staat in de module 'Kenniswerkplaatsprojecten' het opstellen en beïnvloeden van beleid centraal. Daarna volgen nog een minor of stage (2x30 EC) en een afstudeeropdracht (30 EC).

In de major Smart City Development (locatie Velp) werken studenten samen met verschillende stakeholders aan stedelijke transitie. In jaar 1 volgen studenten onder andere de

modules 'Oriëntatie op opleiding en werkveld', 'Beleid' en 'Wijkbeleving'. In de laatste werken zij in opdracht van een stad/wijkregisseur aan een concrete vraag en gaan zelf de wijk in om (kwantitatief) onderzoek te doen. In jaar 2 is er een oriëntatiestage (periode 2) en werken studenten aan drie samenhangende modules (Uitdagingen voor de Stad, Onderzoek de Stad en Oplossingen voor de Stad), in opdracht van de wijkmanagers van Arnhem-De Laar. In de eerste twee van deze modules (in periode 1) brengen studenten als onderzoeker de wijk in beeld, zowel rond fysieke aspecten als sociale wijkbeleving. In periode 3 werken ze als adviseur de eerdere bevindingen uit naar concrete aanbevelingen en oplossingen. Jaar 3 omvat de module 'Sustainable cities and citizens' (30 EC). Ook deze major wordt afgerond met een individuele minor of stage (2x30 EC) en een afstudeeropdracht (30 EC). In de tweede helft van de opleiding is er zo ruimte voor studenten om te differentiëren op basis van hun interesses.

Het panel sprak met docenten over de samenwerking tussen onderwijs en onderzoek. Het begreep dat studenten in verschillende modules aan praktijkgericht onderzoek werken; waar mogelijk verbindt de opleiding onderzoeksprojecten aan onderwijsmodules. Op beide locaties is er een geïntegreerde onderzoeksleerlijn die voorbereidt op het afstuderen. Meerdere lectoraten werken aan onderwerpen en onderzoeken die verband houden met de opleiding, zoals Duurzaam Bodembeheer; Communicatie, Participatie & Sociaal Ecologisch Leren; Duurzaam Water in de Omgevingswet; en Biodiversiteit in het Landelijk Gebied. Studenten kunnen stages of afstudeeropdrachten uitvoeren bij lectoraten of bedrijven die bij een lectoraat zijn

aangesloten. Ook in de kennishub het OmgevingsLAB, met partners uit de samenleving en het onderwijs (HAN, ArtEZ en mbo Rijn IJssel) kunnen studenten hun afstudeeronderzoek doen.

Een belangrijk onderdeel van de opleiding is daarnaast het opdoen van internationale ervaring, passend bij onderwijsvisie van de HVHL. HVHL-breed is er nieuw beleid vastgesteld rondom internationalisering en is er ondersteuning beschikbaar rond mobiliteit en beurzen. Op beide locaties is er volgens de opleiding aandacht voor internationale (multiculturele) casuïstiek, best practices en het mondiale perspectief op duurzaamheid, evenals voor de Sustainable Development Goals (SDG's) en Inner Development Goals (IDG's) in het onderwijs. Met name in Velp kunnen studenten internationale ervaringen opdoen via bijvoorbeeld stages, projecten of minoren. Studenten in Velp met wie het panel sprak, beamen dat er veel aandacht is voor internationale referentieprojecten en de SDG's. Volgens studenten in Leeuwarden mag er nog wel meer aandacht zijn voor de Europese context naast de studiereis naar Brussel in jaar 2.

Studenten van beide locaties zijn over het algemeen zeer tevreden over de opleiding. Zij ervaren deze als breed en praktijkgericht. Studenten waarderen met name de inhoud en opbouw van de opleiding. Zij zien een duidelijke lijn in het curriculum: van thematische modules in jaar 1 naar integratie in jaar 4 (zoals scenariostudies in Leeuwarden). Studenten herkennen de inhoudelijke samenhang, de integrale focus op duurzaamheid en waarderen hoe opdrachten logisch op elkaar aansluiten. Ook zijn zij positief over de voorbereiding op de praktijk in stages en projecten die goed aansluiten, de verwevenheid van onderzoek in het onderwijs en de ruimte die er is om de opleiding vorm te geven volgens

persoonlijke interesses. Studenten prijzen de maatschappelijke relevantie, het persoonlijke karakter en de open sfeer van de opleiding. De opleidingscommissies van beide locaties hebben twee keer per jaar onderling overleg. Desondanks ervaren studenten weinig contact tussen de locaties. Zij gaven het panel te kennen dat zij het samenwerken binnen projecten met andere HVHL opleidingen als Milieukunde als zeer leerzaam ervaren en dit graag vaker zouden doen. Daarnaast mag er volgens hen meer aandacht zijn voor onderzoeksvaardigheden als het schrijven van wetenschappelijke artikelen.

Instroom en studeerbaarheid

Het totale aantal inschrijvingen bedraagt zo'n 170-180 studenten per jaar, met een piek van 187 in 2020 en een terugloop tot 163 in 2024. Het grootste deel van de instromers kiest voor Leeuwarden; in 2024 studeerden er 102 studenten in Leeuwarden en 61 in Velp. Een groot deel van de studenten in Leeuwarden is afkomstig uit Noord-Nederland. In Velp komen studenten uit een bredere geografische regio. Kandidaten met een havo-, mbo 4- of vwo-diploma zijn direct toelaatbaar. Alle aspirant-studenten krijgen bij aanmelding een online vragenlijst en schrijven een korte motivatie voor de studiekeuze. Op basis hiervan krijgen zij een persoonlijk studiekeuzeadvies.

Het panel begreep in de gesprekken dat met gerichtere wervingsstrategieën gericht op middelbare scholieren de dalende instroomcijfers van de laatste jaren zijn aangepakt. De eerste effecten daarvan zijn zichtbaar met een verdubbeling van de instroom in Velp naar ruim 20 studenten dit jaar. Studenten die voor deze opleiding kiezen, doen dat bewust vanwege de combinatie van een ecologische en sociale invalshoek bij ruimtelijke vraagstukken. Zij vinden het belangrijk dat ze niet alleen 'groene' kennis opdoen maar ook een maatschappelijke bijdrage

leveren en met mensen werken. Volgens hen is dit een *unique selling point* van de opleiding dat nog beter naar voren mag komen. De opleiding was op voorhand lang niet bij alle studenten bekend of ze hadden er een ander beeld van voordat ze open dagen bezochten. Studenten omschrijven het zelf voor buitenstaanders als “een opleiding tot proces-/projectmanager voor duurzame, stedelijke of landelijke ontwikkeling”. Ook de kleinschaligheid en persoonlijke sfeer van de opleiding trekt studenten.

Het panel stelt vast dat studenten van beide locaties het programma als studeerbaar ervaren, met NSE-scores van 3,90 voor Leeuwarden en 4,08 voor Velp. De doorstroom na het eerste jaar is 80% in Leeuwarden en 66% in Velp. Studenten omschrijven de studiedruk als precies goed.

Personeel

De docententeams bestaan uit respectievelijk 7 docent-onderzoekers in Leeuwarden en 4 docenten, 2 docent-onderzoekers en 1 onderwijs-assistent, aangevuld met expertise van 3 docenten Tuin- en Landschapsontwerp in Velp. De docenten werken over het algemeen ook voor andere opleidingen aan de instelling. Binnen de teams is er aandacht voor een goede balans tussen sociaal en procesgeoriënteerde docenten en fysisch-exact (bèta)gerichte docenten. Docenten hebben een breed netwerk in het werkveld, waar het onderwijs van profiteert door actuele inbreng en/of gastcolleges. Daarnaast zijn enkele docenten aangesloten bij onderzoeksprojecten. De teams worden aangestuurd door een opleidingsmanager per locatie, die regelmatig contact hebben. Docenten kunnen in overleg met de opleidingsmanager 40 uur per jaar aan professionalisering besteden.

Het panel heeft gesproken met bevlogen, professionele en didactisch bekwaame teams die per locatie nauw samenwerken. Alle docenten

beschikken over de Basiskwalificatie Didactische Bekwaamheid (BDB, enkelen Didactiek voor hbo-docenten) of zijn daarmee bezig. Daarnaast bezitten nagenoeg alle docenten een BKE en één (voorzitter toetscommissie) een SKE. Het uitgangspunt is dat docenten bij een vaste aanstelling een BKE en BDB hebben gehaald. Jaarlijks worden er afspraken gemaakt over de professionele ontwikkeling van docenten. Hiervoor zijn uren en budget beschikbaar. Docenten kunnen onder meer aan hun professionalisering werken door trainingen te volgen op hogeschoolniveau of korte opleidingen zoals een cursus duurzaam leiderschap, door symposia en conferenties in het binnen- en buitenland te bezoeken of door onderzoek te doen bij een van de lectoraten.

Het panel merkt op dat de omvang van het personeelsbestand toereikend is. Wel gaven docenten in de gesprekken aan dat zij een hoge werkdruk ervaren door de kleine teams en de aandacht die het nieuwe onderwijsconcept TGO vraagt. Hierdoor komen zij weinig toe aan zaken als reflectie en intensievere samenwerking tussen de locaties. Het opleidingsmanagement is zich van deze werkdruk bewust en werkt aan maatregelen om deze te verlagen. Zo zijn de contacturen meer in balans gebracht met het aantal EC per module en is er meer focus aan gebracht in toetsen en excursies. In de afgelopen jaren hebben onderwijskundige adviezen rond bijvoorbeeld *blended learning* eveneens geholpen in het verlichten van de toetsbelasting. De werkdruk vraagt om realistische ambities en prioritering. Er is daarom bewust gekozen voor een gefaseerde invoering van TGO. TGO biedt volgens docenten ook kansen om bijvoorbeeld de begeleiding en toetsing van studenten efficiënter aan te pakken. De verwachting is dan ook dat het de werkdruk op termijn juist zal verlagen. Het panel vindt het belangrijk dat de opleiding aandacht houdt voor een

verlichting van de werkdruk en het bieden van voldoende ruimte voor primaire taken.

De studenten met wie het panel sprak, prijzen de betrokkenheid en benaderbaarheid van de docenten; zij waarderen het persoonlijk contact met hen en de korte lijnen die er zijn. Studenten vinden dit een van de grootste pluspunten van de opleiding.

Begeleiding studenten

Studieloopbaanbegeleiding (SLB) is onderdeel van het curriculum van elke opleiding van HVHL. De opleiding voorziet in SLB die zich gedurende de studieloopbaan ontwikkelt van begeleiding naar coaching. In de begeleidingsfase (eerste twee jaar) ligt de nadruk op ondersteuning bij het studeren. In deze fase zijn er vaste SLB bijeenkomsten voor studenten, met intervisie. In de coachingsfase verschuift de focus naar het gezamenlijk met de student vaststellen van doelen en inhoud, en de eigen visie van de student op zichzelf als professional. Daarnaast is er inhoudelijke begeleiding binnen modules. De SLB'er is het eerste aanspreekpunt voor studenten en verwijst door indien nodig. De studievoortgang wordt gemonitord met het Student Information System (SIS).

Studenten die extra begeleiding nodig hebben, kunnen na vaststelling door het decanaat SLB+ krijgen. Sinds 2023-2024 volgen de SLB'ers speciale cursussen om deze studenten beter te kunnen ondersteunen. Studenten zijn goed bekend met deze voorzieningen. Zij gaven het panel te kennen dat er veel ruimte is voor persoonlijke begeleiding en voor specifieke ondersteuningsbehoeften. Dit ondersteunt de studeerbaarheid van het programma. Zij ontvangen ook bij het afstuderen voldoende begeleiding van een afstudeerbegeleider. Om de docenten wat te ontlasten, zou volgens sommige studenten de frequentie van de begeleiding die zij ontvangen in

het eerste jaar (een wekelijks klassikaal begeleidingsblok van 2 uur) omlaag kunnen naar 1 of 2 keer per maand, hoewel sommigen juist het wekelijkse moment erg waarderen.

Overwegingen

Het panel is te spreken over de goed opgezette en studentgerichte leeromgeving. Het constateert dat het curriculum van beide majors een duidelijke samenhang vertoont met de beoogde eindcompetenties en een opbouw in niveau laat zien. De opleiding zet daarbij passende en afwisselende werkvormen in. Het leren op basis van actuele maatschappelijke vraagstukken vormt de basis. De opleiding kent een sterke verbinding met de beroepspraktijk, via onder meer gastcolleges, stages en afstudeeropdrachten. Ook herkent het panel de aandacht voor internationalisering, met name in Velp.

Het panel heeft waardering voor de professionele en zeer gedreven teams die liefde voor hun vak laten zien. De kleine teams zijn hecht, divers en deskundig, al kan er tussen de locaties meer en structureler worden samengewerkt. Ook de geëngageerde studenten maakten een positieve indruk: zij vormen samen een hechte leer gemeenschap, voelen zich op hun plek en hebben niet alleen een duidelijk beeld van wat ze met hun studie willen bereiken, maar dragen ook graag bij aan hun opleiding. Ze tonen inzicht en een professionele werkhouding. Het panel waardeert het dat studenten daarnaast een actieve rol vervullen in de opleidingscommissies en moedigt de opleiding aan om studenten de kans te blijven bieden als voorzitter van deze commissie(s) op te treden. Het panel ziet de grote studentbetrokkenheid met korte lijnen tussen docenten en studenten en de persoonlijke begeleiding van studenten, inclusief de aandacht voor studenten met bijzondere behoeften, als een sterkte van de opleiding. Het schept een veilig leer klimaat waarin studenten

zich gehoord voelen en eigenaarschap kunnen opnemen. Volgens het panel hanteert de opleiding passende toelatingseisen en is de studeerbaarheid in orde.

Het panel geeft de opleiding mee om ervoor te zorgen dat alle relevante vakgerelateerde aspecten voldoende aan bod (blijven) komen in de opleiding. Het panel denkt dan bijvoorbeeld aan planologie, grondexploitatie en het economische aspect van duurzaamheid, naast het fysieke en sociale aspect. Daarnaast adviseert het panel om in elk studiejaar vanuit de eigen opleiding een gezamenlijk vak of project te organiseren met studenten van omringende HVHL-opleidingen, in bijvoorbeeld de vorm van een atelier of omgevingslab. Het panel ziet dit als een vorm van 'teach what you preach', en is van mening dat dit studenten ondersteunt in de voorbereiding op het werkveld door hun rol van verbinder te versterken.

Het panel vindt het waardevol dat de opleiding recht doet aan praktijkgericht onderzoek in het

onderwijs. Het moedigt de opleiding aan om de verbinding met lectoraten verder te versterken, met name rond (praktijk)opdrachten. Alle ingrediënten voor een sterke koppeling van onderwijs, onderzoek en praktijk zijn volgens het panel aanwezig, maar kunnen beter benut worden. Door (praktijk)onderwijs in te zetten voor toegepast onderzoek worden bovendien de onderzoeksvaardigheden van studenten versterkt (zie ook Standaard 4).

Met betrekking tot AI constateert het panel dat er hogeschoolbreed beleid voor is ontwikkeld. Dit beleid zou volgens het panel meer ingestoken kunnen worden vanuit innovatiekracht in plaats van puur beheersmatig. Zo is het gebruik van AI zeer relevant voor participatietrajecten (met bijbehorende tools) en business cases.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Toetsing

Standaard 3: De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Bevindingen

Toetspraktijk

De toetsing binnen de opleiding sluit aan bij het HVHL-toetsbeleid en de visie op onderwijs. De visie op toetsen is voor beide locaties gelijk, maar vanwege de verschillen in het curriculum zijn er variaties in de toetsprogramma's. Beide locaties beschikken over een eigen toetsplan waarin een overzicht van de competenties, de beheersingsindicatoren, leerdoelen en bijbehorende toetsen is opgenomen. In de toetsplannen is inzichtelijk gemaakt waar en op welk niveau de competenties van ML aan bod komen in het programma en hoe deze worden getoetst. Per module is een toetsmatrijs aanwezig waarin per toets de leerdoelen zijn gekoppeld aan de competenties en beheersingsindicatoren. Deze leerdoelen worden voor studenten inzichtelijk gemaakt in de beoordelingsformulieren en modulehandleiding, die op voorhand beschikbaar zijn in de digitale leeromgeving.

Met competentiegericht toetsen is het aantal toetsen gereduceerd naar maximaal 12 toetsen per studiejaar (16 toetsen in jaar 1), wat volgens de opleiding zowel de studeerbaarheid voor studenten als de werkdruk voor docenten ten goede komt. Er wordt gewerkt met opdrachten en beroepsproducten die representatief zijn voor de werkzaamheden van een ML-professional. De opleiding gebruikt verschillende toetsvormen, waaronder kennistoetsen, mondelinge presentaties, verslagen, praktijkgerichte (*performance based*) toetsen zoals het organiseren van voorlichtingsavonden voor buurtbewoners, en assessments waarbij studenten hun werk verdedigen. Assessments worden ook gebruikt bij groepsopdrachten om na te gaan of iedere student de stof beheerst en/of het geleverde product kan verantwoorden. Studenten oefenen al

vanaf het eerste jaar met (creatieve) presentaties. Voor iedere module is er een herkansingsmogelijkheid in het betreffende studiejaar en twee nieuwe kansen in het daaropvolgende jaar.

Het panel stelt vast dat toetsexpertise is geborgd doordat elke examinerator in het bezit is van een BKE of SKE. Om zo betrouwbaar mogelijk te beoordelen, kalibreren beoordelaars binnen een module regelmatig met elkaar, om zo eenduidig mogelijk te beoordelen aan de hand van beoordelingsformulieren en rubrics. De opleiding ziet op beide locaties ruimte voor verbetering in het formaliseren van evaluaties en kalibratie gedurende de gehele opleiding.

Studenten vinden de afwisseling in toetsvormen, waaronder groepswork, adviesgesprekken en veldopdrachten, prettig. Zij beschrijven de beoordelingen als doorgaans helder. Bij groepswork ontvangen zij in de meeste gevallen ook een individueel cijfer. Er is differentiatie in cijfers, mede op basis van peer reviews. Wel kan de nakijktermijn bij projecten en verslagen aardig oplopen. Volgens de studenten kan er met het oog op de werkdruk van docenten meer gebruikgemaakt worden van peer assessment, aan de hand van een instructie in de modulehandleiding. Het panel vindt dit een goede suggestie.

Rond de inzet van Artificial Intelligence (AI) in het onderwijs gaven de gesprekspartners aan dat er binnen de hogeschool richtlijnen zijn opgesteld die informatie en houvast bieden ('AI weerbericht'). Deze zijn afgestemd met andere hogescholen. Er is een HVHL-brede werkgroep AI en er lopen enkele pilots met AI-toepassingen, gericht op efficiëntie, toetsing en didactiek, waar beide locaties aan meedoen. De opleiding hecht er belang aan dat zowel studenten als

docenten digitaal geletterd zijn en dat studenten leren om bewustere keuzes te maken, ook met het oog op ethiek en duurzaamheid. TGO speelt hierin hogeschoolbreed een belangrijke rol.

Het panel merkt op dat er vanuit de toetscommissies en kwaliteitscoördinatoren veel aandacht is voor *AI-proof* toetsen. Zo is onderzocht in hoeverre de toetsonderdelen *AI*-bestendig zijn, en bleek dat opdrachten die specifiek gericht zijn op het werkveld redelijk *AI-proof* zijn. Daarnaast zijn de ML-teams via trainingen door de toetscommissie bewust gemaakt van het gebruik van *AI*. Ook bij de ontwikkeling van TGO hebben de examencommissie en de kwaliteitscoördinatoren vanaf het begin een actieve rol.

Afstudeerfase

Studenten zijn zelf verantwoordelijk voor het organiseren van een afstudeeropdracht, met ondersteuning van de afstudeercoördinator. De opleiding stimuleert het zelf zoeken naar een opdracht. Wel is het nodig gebleken wat meer af te bakenen qua onderwerpen; een ruimtelijke component is bijvoorbeeld een eis. Een opdracht kan ook gekoppeld zijn aan onderzoek van een lectoraat of aan een docent; deze opdrachten worden via Moodle aangeboden. Voor afstuderen in het buitenland is vooraf goedkeuring nodig door de afstudeercoördinator. Na goedkeuring van de afstudeeropdracht door de afstudeerbegeleider werken studenten aan een product dat de leefomgeving verbetert, met betrokkenheid van relevante partijen en stakeholders.

Op beide locaties bevat elk afstudeeronderdeel een individuele component en wordt minimaal de helft van het eindcijfer bepaald door individuele beoordelingen. Uit onderzoek van de afstudeercoördinatoren afgelopen jaar is

gebleken dat de individuele component voldoende geborgd wordt in de opzet van het afstuderen.

Bij de beoordeling van het afstuderen wordt standaard met meerdere examinatoren gewerkt om tot een onafhankelijk oordeel te komen en zijn de rollen van begeleider en beoordelaar gescheiden. De beoordelaars lezen afzonderlijk en gaan dan in gesprek om een eindoordeel te bepalen. Andere aanwezigen bij de beoordeling (zoals opdrachtgevers of andere werkvelddeskundigen) hebben een adviserende functie. De opleiding neemt daarnaast deel aan landelijke kalibratiesessies van eindwerken met de andere ML-opleidingen.

Het viel het panel op dat er bij het afstuderen een grote hoeveelheid werk komt kijken door de aanwezigheid van verschillende beoordelingsformulieren/rubrics voor de diverse onderdelen, de verschillen op details tussen de locaties en de betrokkenheid van twee begeleiders en twee beoordelaars per afstudeerproject. De opleiding lichtte in de gesprekken toe dat deze keuzes deels te maken hebben met transparantie en navolgbaarheid van de beoordelingen. Het afstuderen op beide locaties kent verschillen in zowel de inhoudelijke componenten als de beoordeling ervan. Zo telt het afstudeerplan van studenten in Velp mee in de beoordeling, maar het plan van aanpak in Leeuwarden niet. Beide moeten wel eerst een voldaan/groen licht krijgen, zodat het voldoende aansluit bij de verwachtingen. Er is in het afstuderen volgens de opleiding al een flinke slag gemaakt om de hoeveelheid werk te verminderen. Komend jaar wordt er met de ontwikkelingen rond TGO nog toegewerkt naar een verdere stroomlijning van de afstudeeronderdelen. Men zoekt hierbij naar een gulden middenweg tussen het vastleggen van zaken en ruimte laten voor de groei en zelfstandigheid van de student.

Examencommissie

Beide locaties hebben een eigen examencommissie. In Leeuwarden is dit een gezamenlijke examencommissie met de bachelors Milieu-kunde en Forensisch Laboratoriumonderzoek en de Associate degree Omgevingskunde. In Velp maakt ML deel uit van de gezamenlijke examencommissie met de bachelor International Development Management, de bachelor Tuin & Landschapsinrichting en de Associate degree Tuin & Landschapsinrichting. De examencommissies bekijken steekproefsgewijs afstudeerwerken en bijbehorende beoordelingsformulieren. Daarnaast benoemen zij examinatoren, die BKE-gecertificeerd moeten zijn.

Tussen het Dagelijks Bestuur van de examencommissie en de opleidingsmanager is er periodiek overleg over lopende zaken. Aan de hand van het jaarverslag van de examencommissie worden bevindingen besproken met de directeur onderwijs op elke locatie. De examencommissies vergaderen vier keer per jaar locatie-overstijgend. Afgelopen jaar hebben de examencommissies voor ML een gezamenlijke review van afstudeerwerken georganiseerd, waarbij de belangrijkste overeenkomsten en verschillen tussen de locaties in kaart zijn gebracht. Conclusie was dat studenten van beide locaties tot hetzelfde eindniveau komen en dat de beoordeling goed in elkaar steekt. Op detailniveau kunnen er over de locaties verschillende zaken beter. Deze review zal jaarlijks herhaald worden.

De examencommissie mandateert een deel van haar taken aan de toetscommissie, die eveneens per locatie is georganiseerd met een afgevaardigde vanuit alle opleidingen (in Velp niet vanuit ML wegens de kleine omvang van het team). De toetscommissies van beide locaties werken met een meerjarenplan en met grotendeels dezelfde formulieren. Zij hebben als kerntaak het evalueren van toetsdossiers en kijken op

modulenniveau naar de *constructive alignment*. De gesprekspartners benoemden dat deze evaluaties nu gestroomlijnder gebeuren.

Uit de documentatie en gesprekken leidt het panel af dat de examencommissie de kwaliteit van toetsen en beoordelen systematisch toetst. Onderlinge afstemming is er via het brede overleg van examencommissies en de gezamenlijke review van eindwerken. Daarnaast zijn er collectieve trainingsdagen voor de examencommissieleden, verzorgd door onderwijskundigen, en is er een gezamenlijke handreiking.

Overwegingen

Het panel is van oordeel dat het toetssysteem een goede opzet kent die valide en betrouwbare beoordeling mogelijk maakt. De opleiding maakt gebruik van relevante, gevarieerde toetsvormen die goed aansluiten bij de leerdoelen en bij de praktijk. Ook waardeert het panel de heldere modulehandleidingen en de actieve aandacht die er is voor *AI-proof* toetsen.

Het panel is gecharmeerd van het beroepsproduct waarmee studenten hun opleiding afronden. Het acht de individuele component voldoende geborgd binnen de opzet van het afstudeertraject, mede ondersteund door het gebruik van het vierogenprincipe. Het panel complimenteert de opleiding met de verbeterde navolgbaarheid van beoordelingsformulieren. Om het beoordelingswerk te vereenvoudigen, suggereert het panel om de veelheid aan beoordelingsformulieren te verminderen door bijvoorbeeld gebruik te maken van één formulier per afstudeeropdracht. Het raadt de opleiding aan om de beoordelingsformulieren meer te uniformeren tussen de locaties voor een verdere procesmatige efficiëntieslag, ook met het oog op de toekomst. Het panel ziet dat er geen rol voor het werkveld is in de beoordeling van het eindwerk – naast de presentaties van studenten aan

de praktijk, die het panel positief vindt – en stelt voor om deze rol te expliciteren en zichtbaar te maken in de handleidingen en beoordelingen. Het biedt studenten de gelegenheid om hier (aanvullende) persoonlijke leerdoelen uit te genereren voor het vervolg.

De examencommissies hebben een goed zicht op de toetsing in de opleiding en nemen een

actieve rol op in de borging daarvan, ondersteund door de respectievelijke toetscommissies. De aanbevelingen van de examencommissies worden goed opgevolgd.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Gerealiseerde leerresultaten

Standaard 4: De opleiding toont aan dat de beoogde leerresultaten zijn gerealiseerd.

Bevindingen

Eindwerken

Studenten sluiten de opleiding af met een afstudeeropdracht, waarbij zij een beroepsproduct ontwikkelen voor een externe opdrachtgever dat een concrete bijdrage aan de praktijk levert. Het product wordt onderbouwd met praktijkgericht onderzoek. In Leeuwarden bestaat de afstudeeropdracht uit vier onderdelen: 1) een plan van aanpak; 2) een beroepsproduct, verantwoordingsverslag en reflectieverslag; 3) een individueel gesprek en 4) een presentatie van het project aan stakeholders. In Velp omvat het afstuderen een afstudeerplan (met een projectplan en een onderzoeksplan), de eindproducten (het beroepsproduct en een onderzoeksrapport) en een mondeling deel, met een individueel reflectiegesprek en een eindpresentatie van het project aan een breed publiek. Het eindproduct op beide locaties is vormvrij, afhankelijk van het vraagstuk of de opdrachtgever. Dit kan bijvoorbeeld een presentatie, serious game, rondleiding, of een workshop zijn.

Studenten kunnen ervoor kiezen om het afstuderen individueel of in een duo te doen. Deze keuze is ingegeven door het feit dat samenwerken binnen het werkveld van groot belang is en door de aard van de afstudeerprojecten: het gaat om complexe vraagstukken rondom integrale gebiedsontwikkeling, met veel interactie tussen stakeholders. Het werken in duo's geeft studenten meer ruimte en een sparringpartner. Ook bij afstuderen in duo's is er een duidelijk onderscheiden individuele component (zie ook standaard 3).

Van alumni begreep het panel dat zij zich goed voorbereid voelden op het afstuderen. Bij het afstuderen in een duo is het hebben van een zelf

gekozen sparringpartner als prettig ervaren. Het panel constateert dat de duo's vooral binnen de opleiding worden gevormd, maar dat er in de toekomst meer ruimte zal zijn voor discipline-overstijgend werken, net als in het werkveld, en vindt dit een goede ontwikkeling.

Om een goed beeld te krijgen van de kwaliteit van eindwerken heeft het panel een steekproef bekeken van 16 recente eindwerken, gelijk verdeeld over beide majors. De beoordeling van de eindwerken is evenredig verdeeld onder drie van de vier panelleden, waarbij elk eindwerk door één panellid is beoordeeld. Het panel heeft over het algemeen een positieve indruk van de eindwerken, die relevante beroepsproducten omvatten. Het kan zich vinden in de beoordelingen, die doorgaans goed navolgbaar zijn, en is van oordeel dat alle eindwerken aan het vereiste niveau voldoen. Wel stelt het panel vast dat er doorgaans weinig literatuur wordt gebruikt en dat de producten vaak uit (zeer) veel pagina's bestaan.

Werkveld en alumni

De opleiding onderhoudt nauw contact met het beroepenveld en blijft zodoende op de hoogte van actuele ontwikkelingen. Het werkveld is betrokken bij het onderwijs via onder meer gastcolleges, stages en afstudeertrajecten, alsook via de WACs. Contact met alumni wordt actief onderhouden via LinkedIn-pagina's per major. Zij komen terecht in diverse functies op zowel strategisch als uitvoeringsniveau, als bijvoorbeeld gebiedsregisseur, participatieadviseur en omgevingsmanager, bij onder meer gemeenten/overheid, adviesbureaus, bouw- en infrastructuurbedrijven en gebiedsontwikkelaars.

Het panel merkt op dat alumni moeiteloos doorstromen naar werk. Studenten ervaren dat ze met hun kennis en vaardigheden gewaardeerd worden in het werkveld. De rol van 'spin in het web' past hun goed, geholpen door het brede perspectief dat ze opdoen. Volgens alumni biedt de opleiding een goede voorbereiding voor de praktijk, waar zij een rol als verbindervullen vanuit proces/projectleiding. Er is veel behoefte aan dit profiel; het werkveld zou dan ook graag meer instroom zien in de opleiding en deze meer onder de aandacht brengen van middelbare scholieren, zodat zij hier een concreet beeld bij krijgen.

Overwegingen

Het panel is van oordeel dat de beoogde leerresultaten gerealiseerd worden. Daar waar sprake is van afstuderen in duo's, vindt het panel de individuele bijdrage adequaat geborgd binnen de opzet van het afstudeertraject, mede ondersteund door het gebruik van het vierogen principe. Het vindt de eindwerken relevant en van een gedegen niveau. De opleiding slaagt erin om volwaardige professionals af te leveren die beschikken over de vereiste beroepscompetenties en die een meerwaarde hebben voor het werkveld. Volgens het panel zijn de afgestudeerden een verrijking binnen het ruimtelijk domein, die via participatie andere professionals in hun kracht kunnen zetten en ontlasten. Daarmee dichten zij het gat tussen landschapsarchitectuur en planning.

Het panel ziet in de eindwerken van Leeuwarden meer reflectie en inhoudelijke verdieping. Positief wordt gewaardeerd dat het beroepsproduct en de verantwoording hier expliciet van

elkaar zijn gescheiden. Voor de locatie Velp adviseert het panel om eveneens een afzonderlijk verantwoordingsdocument op te nemen, zodat duidelijk wordt wat de student precies heeft gedaan.

Voor beide locaties geldt dat het literatuurgebruik versterking vraagt. Studenten gebruiken bijvoorbeeld de termen *bibliografie* (alle geraadpleegde bronnen) en *literatuurlijst* (geciteerde/verwerkte bronnen) door elkaar. Het panel ziet kansen om de kwaliteit van het onderzoek in de eindwerken te vergroten door:

- meer aandacht te besteden aan relevante onderzoeksvaardigheden;
- studenten een helder begrippenkader mee te geven;
- het iteratieve karakter van praktijkgericht onderzoek te benadrukken (bijvoorbeeld via testcases), waarbij onderzoeksfasen worden onderscheiden, afgebakend en uitgewerkt;
- studenten meer ruimte te geven om (wetenschappelijke) artikelen te schrijven, bijvoorbeeld voor vakbladen, zodat zij leren hun werk breder te positioneren.

Daarnaast constateert het panel dat de majors verschillende begrippen hanteren rond de afstudeeronderdelen, terwijl de inhoudelijke verschillen beperkt zijn. Het panel adviseert om deze begrippen en formats te harmoniseren tussen de locaties. Ook benadrukt het panel dat het van belang is te blijven bewaken dat afstudeerwerken binnen de scope van de majors blijven.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Voorzieningen

Standaard 5: De huisvesting en de materiële voorzieningen zijn toereikend voor de realisatie van het programma.

Bevindingen

Voor de lessen wordt gebruikgemaakt van de aanwezige voorzieningen van HVHL in Leeuwarden en Velp. Daarnaast beschikt de opleiding over specifieke voorzieningen als ateliers, drones en veldwerkmateriaal. Op beide locaties zijn er studie- en samenwerkruimtes en hebben studenten toegang tot de (digitale) mediatheek en digitale voorzieningen als GIS-software. Er zijn op aangeven van studenten in Velp extra (rustige) studieplekken gecreëerd. De opleiding wil de fysieke voorzieningen verder optimaliseren met aandacht voor duurzame oplossingen, zoals energiezuinige ruimtes en multifunctionele studieomgevingen die efficiënt gebruik maken van beschikbare middelen.

Brede informatie voor studenten is beschikbaar via de portal www.Myhvhl.nl. Daarnaast maakt de opleiding gebruik van het digitale informatieplatform Moodle. Hier kunnen studenten specifieke informatie over de modules vinden, waaronder modulehandleidingen, kennisclips en ander studiemateriaal. Algemene informatie over toetsing en beoordeling is te vinden in de Onderwijs- en Examenregeling (OER), met per modulehandleiding een uitgebreidere beschrijving. Beoordelingsformulieren van modules zijn vooraf beschikbaar via Moodle. Via de digitale omgeving vinden studenten ook informatie over het afstuderen, minoren, stages, SLB, de

studieverenigingen Mercator (Leeuwarden) en Terra Partum (Velp), excursies, uitkomsten van evaluaties en verslagen van de opleidingscommissie. Beide locaties maken daarnaast gebruik van een communicatieplatform per leerjaar: Sharepoint in Leeuwarden en appgroepen in Velp. Alle (aanstaande) studenten kunnen ook gebruikmaken van een HVHL community app.

Overwegingen

Beide onderwijslocaties bieden uitstekende voorzieningen voor de opleiding. Het gebouw is voorzien van passende onderwijsruimtes en de buitenruimtes bieden uitgebreide mogelijkheden voor praktijklessen. De opleiding onderzoekt daarnaast de mogelijkheden om de voorzieningen verder te optimaliseren. Het panel is daarmee van oordeel dat de opleiding beschikt over adequate voorzieningen die toereikend zijn om het onderwijs te faciliteren.

De online leeromgeving biedt volgens het panel voldoende ondersteuning voor studenten bij het doorlopen van het programma. Het panel constateert dat alle relevante informatie over de opleiding voor studenten beschikbaar is.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Kwaliteitszorg

Standaard 6: De opleiding kent een expliciete en breed gedragen kwaliteitszorg, bevordert de kwaliteitscultuur en is gericht op ontwikkeling.

Bevindingen

De opleiding werkt volgens het hogeschoolbrede Kwaliteitszorgplan, waarin de kwaliteitsdoelstellingen, beleidskaders, evaluatie-instrumenten en rollen helder staan beschreven. Daarnaast doorloopt de opleiding onder regie van een coördinator kwaliteitszorg een eigen PDCA-cyclus, waarbij het streeft naar continue onderwijsverbetering met een brede betrokkenheid van stakeholders (management, docenten, studenten, werkveld, examencommissie). Een belangrijk onderdeel van de kwaliteitszorg vormen module-evaluaties via Evalytics. Elke module wordt minimaal eens per drie jaar geëvalueerd, of indien nodig vaker, bijvoorbeeld bij grote wijzigingen. In de praktijk worden nagenoeg alle modules jaarlijks mondeling geëvalueerd via een kort overleg tussen docent en studenten, merkt het panel op.

De opleiding maakt verder gebruik van onder meer jaarlijkse NSE-resultaten, de HBO-monitor en input vanuit de opleidingscommissies en WACs om inzicht te krijgen in de kwaliteit van de opleiding. De kwaliteit wordt niet alleen op moduleniveau, maar ook op curriculum- en leerlijnniveau gemonitord. Op basis van de breed verzamelde input voert de opleiding verbeteringen door. Het panel ziet deze verbetergerichte houding terug in concrete verbeteringen die zijn doorgevoerd in recente jaren, zoals de aanpassing van modules zodat toetsing op individueel niveau altijd geborgd is. Verbeteracties en hun follow-up worden besproken met het team en per locatie gecommuniceerd via de SharePoint. De gesprekspartners hebben toegevoegd dat er veel aandacht is voor informele kwaliteitszorg via besprekingen in het team.

Studenten lieten aan het panel weten dat zij zich gehoord voelen en zien dat hun feedback leidt tot aanpassingen, zoals betere feedback bij beoordelingen en aandacht voor groepswerk. Ook in de opleidingscommissie, die de laatste jaren aan slagkracht heeft gewonnen volgens de gesprekspartners, vervullen zij een actieve rol. Besprekspunten uit de opleidingscommissie gaan indien nodig naar het teamoverleg.

De opleiding geeft aan de terugkoppeling van evaluaties naar alle betrokkenen verder te willen formaliseren, onder meer door uitkomsten van onderwijs-evaluaties een vast agendapunt te maken in de opleidingscommissie op beide locaties. Daarnaast is het versterken van de rol van de opleidingscommissies een belangrijk aandachtspunt. De opleiding wil hiervoor onder meer gebruikmaken van HVHL-brede trainingen. De ambitie is om kwaliteitszorg ook als middel in te zetten om innovatie en samenwerking tussen de locaties Leeuwarden en Velp verder te stimuleren.

Overwegingen

Het kwaliteitszorgsysteem van de opleiding is systematisch opgezet en goed ingebed in de organisatie. Het panel constateert dat periodieke evaluaties onder stakeholders bijdragen aan de kwaliteitscyclus op module- en programmaniveau. Daarnaast is er dankzij de korte lijnen tussen management, docenten, studenten en het werkveld doorlopend sprake van (informele) feedback over de interne kwaliteit en het onderwijs. Bevindingen worden gebruikt om de kwaliteit van de opleiding te verbeteren. De studenten zien bovendien een vlotte follow-up van hun feedback. Het panel ondersteunt de plannen van de opleiding om op beide locaties

evaluaties en kalibratie gedurende de gehele opleiding verder te formaliseren, om bevindingen systematischer terug te koppelen aan alle betrokkenen en om de rol van de opleidingscommissies verder te versterken.

Het panel vindt het opvallend dat er voor beide locaties aparte examen-, toets-, werkveld- en opleidingscommissies zijn. Het raadt de opleiding aan om toe te werken naar een samenvoeging van deze commissies over de locaties heen, zodat er efficiënter samengewerkt en expertise

makkelijker gedeeld kan worden, met één examencommissie, toetscommissie, werkveldadviescommissie en opleidingscommissie op opleidingsniveau. Het panel is positief over de nauwe contacten met het werkveld en alumni. Het adviseert de opleiding om het alumninetwerk structureel verder te ontwikkelen, ook met het oog op marketingdoeleinden.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding op beide locaties voldoet aan deze standaard.

Beoordeling Bijzonder Kenmerk Duurzaamheid

Inleiding

Hogeschool Van Hall Larenstein heeft het panel verzocht om bij de bacheloropleiding Management van de Leefomgeving ook het bijzonder kenmerk Duurzaamheid te beoordelen. Het panel heeft hiervoor het NVAO-kader 'Nadere uitwerking Bijzondere kenmerken (juli 2017)' gehanteerd. Deze nadere uitwerking bestaat uit drie criteria: onderscheidend karakter, concretisering en relevantie.

Onderscheidend karakter

Criterium 1: Het te beoordelen kenmerk is onderscheidend voor de opleiding in relatie tot relevante opleidingen in het Nederlandse hoger onderwijs.

Bevindingen

De missie van de hogeschool om mensen te verbinden die willen samenwerken aan een betere aarde en de visie om 'experts in duurzame transitie' op te leiden, is richtinggevend voor de opleiding. In het instellingsplan 2022-2025 zijn vier transitieën benoemd waar de hogeschool zich voor inzet: de transitie naar klimaatadaptatie en -mitigatie, naar een duurzame landbouwketen, duurzaam waterbeheer en een duurzame leefomgeving. De opleiding sluit bij al deze transitieën aan, met name de laatste.

De hogeschool is momenteel bezig met de implementatie van een nieuw onderwijsconcept: 'Transitiegericht Onderwijs' (TGO). TGO sluit aan bij de missie van de hogeschool om transitie-experts op te leiden. In de bacheloropleiding Management van de Leefomgeving vormt het transitie-denken de kern van de opleiding en zal TGO vanaf collegejaar 2025-2026 (Velp) en 2026-2027 (Leeuwarden) worden ingevoerd.

In de documentatie geeft de opleiding aan zich op het vlak van duurzaamheid te onderscheiden ten opzichte van vergelijkbare opleidingen door de integrale benadering: er is aandacht voor fysieke én sociale duurzaamheidsaspecten van de leefomgeving. Duurzaamheid speelt een sleutelrol in de opleiding. Studenten ontwikkelen een diepgaand begrip van de dynamiek van maatschappelijke veranderingen en het toepassen van deze inzichten om duurzame transitieën te faciliteren. Daarbij stelt de opleiding sociale verbinding en inclusie centraal om samen aan duurzame opgaven te werken, en is er een sterke verbinding met het werkveld.

Overwegingen

Het panel is van mening dat de opleiding een integrale en breed gedragen visie op duurzaamheid heeft die onderscheidend is en structureel naar voren kwam in alle gesprekken. Het waardeert de breedte van de visie die niet alleen ecologische maar ook sociale en economische aspecten omvat, al mag dit laatste aspect sterker terugkomen volgens het panel (zie criterium 2). Het panel ziet een systematische communicatie rond het thema duurzaamheid, zowel intern als naar buiten toe. Deze expliciete aandacht voor duurzaamheid is op hogeschoolniveau herhaaldelijk beloofd met de SustainaBul, waaraan de opleiding in belangrijke mate bijdraagt. Het onderwijsconcept TGO kan het opleiden van transitie-experts in de toekomst verder versterken volgens het panel.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding voldoet aan dit criterium voor een bijzonder kenmerk.

Concretisering

Criterium 2: De gevolgen van het te beoordelen kenmerk voor de kwaliteit van het onderwijs zijn

geoperationaliseerd aan de hand van de relevante standaarden van het Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland.

Bevindingen

In het zelfevaluatierapport is beschreven op welke wijze duurzaamheid in de opleiding aan de orde komt. De opleiding geeft aan dat duurzaamheid tot uiting komt in de volgende standaarden van het NVAO-beoordelingskader:

Standaard 1: beoogde leerresultaten

De drie eindcompetenties en bijbehorende deelcompetenties hebben een sterke focus op verduurzaming van de leefomgeving.

Standaard 2: onderwijsleeromgeving

Duurzaamheid zit verweven in het curriculum en is in alle modules van de opleiding een thema. In diverse projecten leren studenten om praktijkgericht onderzoek toe te passen op (reële) vraagstukken rond verduurzaming en zodoende tot duurzame oplossingen te komen. De opleiding maakt daarnaast de vertaalslag naar de Sustainable Development Goals (SDG's). Aandacht voor duurzaamheid is er ook via excursies en gastsprekers. Via de studievereniging Mercator in Leeuwarden worden verschillende activiteiten rond duurzaamheid en leefomgeving georganiseerd. In Velp is er studievereniging Terra Partum met (buitenland)excursies, gastcolleges en workshops gericht op de duurzame leefomgeving. Daarnaast heeft duurzame inzetbaarheid van het personeel de aandacht van de opleiding, en is er ruimte voor professionalisering rond duurzaamheid.

Standaard 3: toetsing

Duurzaamheid maakt bij veel modules integraal deel uit van de leerdoelen/beheersingsindicatoren. De impact op duurzaamheid wordt meegenomen bij de intake van opdrachten en bij het afstudeerwerk.

Standaard 4: gerealiseerde leerresultaten

Duurzaamheid vormt een integraal onderdeel van de gevraagde vaardigheden en kennis en wordt binnen diverse competenties en onderdelen op eindniveau (NLQF6) getoetst. Verduurzaming komt als thema in alle eindwerken aan de orde: alle afstudeerprojecten omvatten beroepsproducten die bijdragen aan de transitie naar een meer duurzame leefomgeving. Uit de documentatie en gesprekken blijkt daarnaast dat het werkveld in de afgestudeerden en stagiaires de ambitie om te verduurzamen duidelijk herkent.

Standaard 5: voorzieningen

Duurzaamheid speelt een belangrijke rol bij de inrichting van de faciliteiten op de locaties waar de opleiding wordt verzorgd. De bedrijfsvoering binnen de hogeschool is zo duurzaam mogelijk ingericht, van energiegebruik tot mobiliteitsbeleid. Al vijf keer is HVHL verkozen tot de meest duurzame hogeschool in Nederland (Sustainable Bul). ML-studenten dragen regelmatig bij aan de Green Office, een platform dat door studenten is opgestart als voortrekker van duurzaamheid binnen de hogeschool. Op beide locaties wordt de directe omgeving betrokken bij het onderwijs. Op het Landgoed Larenstein in Velp zijn onder meer een heemtuin en een voedselbos aanwezig; een docent van de opleiding is projectleider van het voedselbos. In Leeuwarden ligt HVHL aan de Potmarge, een oude veenrivier en groene zone in het stedelijk gebied. Een docent heeft zitting in de werkgroep "Stadstuin Potmarge", om initiatieven van de gezamenlijke stakeholders te kunnen koppelen aan het onderwijs en studentopdrachten.

Standaard 6: kwaliteitszorg

Via de module-evaluaties worden studenten standaard bevraagd over de rol van duurzaamheid in de opleiding. In Leeuwarden scoort dit aspect hoger dan in Velp. In het overleg tussen

de kwaliteitscoördinator en de voorzitter van de curriculumcommissie is dit terugkerend onderwerp van gesprek zodat de duurzaamheidsaspecten explicieter tot uiting komen in het onderwijs. Hiermee is het onderdeel geworden van de PDCA-cyclus.

Overwegingen

Het panel concludeert dat in de opleiding veel aandacht is voor duurzaamheid. Dit geldt voor alle standaarden waarin de opleiding het bijzonder kenmerk concretiseert.

Allereerst komt duurzaamheid volgens het panel duidelijk naar voren in de doelstelling en beoogde leerresultaten (competenties) van de opleiding. Daarnaast zijn thema's rond verduurzaming geïntegreerd in de gehele opleiding. Zo staat verduurzaming centraal in veel (onderzoeks)projecten en modules. Ook komen actuele duurzaamheidsthema's terug in de (gast)lessen. In de beoordeling wordt het aspect van duurzaamheid vaak expliciet meegewogen. Zodoende komt de focus op duurzaamheid volgens het panel helder tot uiting in de oriëntatie en inhoud van de opleiding. Wel suggereert het panel om in het onderwijs meer ruimte te geven aan het economische aspect van duurzaamheid om de impact nog meer te vergroten. Het vindt het van belang om naar studenten toe goed duidelijk te maken wat er onder duurzaamheid precies wordt verstaan en om mogelijke 'politisering' van de term in het onderwijs tegen te gaan.

In het docententeam is nadrukkelijk aandacht voor en betrokkenheid bij verduurzaming. Ook bij de inrichting van de voorzieningen en de bedrijfsvoering is zichtbaar aandacht voor duurzaamheid. De faciliteiten bieden studenten mogelijkheden om op duurzame wijze te werken en te komen tot duurzame oplossingen. Ook de eindwerken en afgestudeerden geven volgens

het panel duidelijk blijk van een focus op verduurzaming.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding voldoet aan dit criterium voor een bijzonder kenmerk.

Relevantie

Criterium 3: Het te beoordelen kenmerk is van wezenlijk belang voor de aard van de opleiding.

Bevindingen

In de gesprekken werd door de gesprekspartners benadrukt dat duurzaamheid in het DNA van de opleiding zit. Duurzaamheid is volgens de opleiding een essentieel en vanzelfsprekend onderdeel van elk vraagstuk binnen het vakgebied. De relevantie van duurzaamheid binnen de opleiding is niet alleen een reflectie van opvattingen en doelen van de opleiding en de instelling, maar ook van de bredere maatschappelijke en ecologische uitdagingen binnen de (mondiale) samenleving. Immers, van toekomstige professionals in dit vakgebied wordt verwacht dat zij bijdragen aan oplossingen van maatschappelijke vraagstukken rondom de leefomgeving en het vormgeven van de duurzame samenleving van de toekomst.

De opleiding geeft in het zelfevaluatie-rapport aan dat ze over het algemeen studenten trekt met een sterke interesse in duurzaamheid. Dit resulteert in een leergemeenschap waarin duurzaamheid wordt gezien als vanzelfsprekende basis. Dit beeld werd in het gesprek met vertegenwoordigers van het werkveld bevestigd.

Overwegingen

Het panel is van oordeel dat het bijzonder kenmerk Duurzaamheid goed past bij de aard van de opleiding en herkenbaar is binnen de opleiding. Duurzaamheid is zeer relevant voor het vakgebied waarvoor studenten worden

opgeleid. De aandacht voor duurzaamheid in de opleiding versterkt de mogelijkheden die afgestudeerden hebben op de arbeidsmarkt en hun potentieel om bij te dragen aan maatschappelijke ontwikkelingen.

Deze overwegingen in ogenschouw nemend, beoordeelt het panel dat de opleiding voldoet aan dit criterium voor een bijzonder kenmerk.

Conclusie

Het panel stelt op grond van de documentatie en de gesprekken vast dat de opleiding voldoet aan de drie criteria voor een bijzonder kenmerk. Het panel adviseert om het bijzonder kenmerk Duurzaamheid toe te kennen aan de bacheloropleiding Management van de Leefomgeving van Hogeschool Van Hall Larenstein.

Bijlage 1: administratieve gegevens van de opleiding

Instelling

Naam in RIO	Hogeschool Van Hall Larenstein
Adres	Larensteinselaan 26a, 6882 CT Velp
Website	www.hvhl.nl
BRIN-nummer	30HD
Status (bekostigd of onbekostigd)	Bekostigd
ITK (ja of nee)	Nee

Opleiding

Eerste naam; zoals vastgelegd in RIO	B Management van de Leefomgeving
Locatie	Leeuwarden en Velp
Opleidingsnummer in RIO	34859
Oriëntatie en niveau (wo/hbo/ad/ba/ma)	
Onderzoeksmaster (ja of nee)	HBO-Bachelor
Taal in het onderwijs	Nederlands
(Wettelijke) beroepsvereisten (ja of nee)	Nee
Alle opleidingstrajecten/afstudeerrichtingen/ specialisaties	Major Toegepaste Aardrijkskunde (Leeuwarden) Major Smart City Development (Velp)
Joint programme degree	Nee
Bijzonder kenmerk	Duurzaamheid
Verleende graad en toevoeging aan de graad	Bachelor of Science
Studielast in EC (60, 90, 120, 180, 240, 360)	240 EC
Variant(en) (voltijd, deeltijd, dual)	Voltijd
Werken met eenheden van leeruitkomsten (voltijd, deeltijd, dual)	NVT
Visitatiegroepindeling	HBO HAO leefomgeving
Inleverdatum visitatierapport	1 november 2025
Overig (bijv. naamswijziging of studieduur- verlenging)	NVT

Bijlage 2: visitatiepanel

drs. Raoul van Aalst, voorzitter

Zelfstandig organisatieadviseur, cultuur- en organisatiefilosoof en onderzoeker

drs. Bauke de Vries, panellid

Hoofddocent en onderzoeker Duurzaamheid, Saxion Hogeschool

ir. Gabriëlle Bartelse, panellid

Docent en coördinator BSc Landschapsarchitectuur, Wageningen University & Research, docent Academie voor Bouwkunst Amsterdam en senior-adviseur/landschapsarchitect bij BügelHajema Adviseurs

Gerwin Pol BSc. student-lid

Student MSc. Climate Studies, Wageningen University & Research

Het panel werd ondersteund door Carlijn Braam MA, gecertificeerd secretaris.

Alle panelleden hebben een verklaring van onafhankelijkheid en onpartijdigheid ingevuld, ondertekend en deze zijn ingeleverd bij NVAO.

Bijlage 3: bezoekprogramma

Het panel heeft een online vooroverleg gehouden. Er is geen gebruik gemaakt van het online spreekuur.

27 mei 2025 te Leeuwarden		
Tijdstip	Programma	Gesprekspartners
11.45-12.45	Ontvangst en lunch, intern overleg panel	
12.45-13.30	Managementgesprek, pitch	- Directeuren Onderwijs - Opleidingsmanagers Velp en Leeuwarden - Pitch door 2 docenten
13.30-14.15	Rondleiding met 'Opleiding in Actie'	- Opleidingsmanager, studenten
14.15-15.15	Studentengesprek Leeuwarden incl. Opleidingscommissie (OpCo)	- Student 1^e jaar - Student 2^e jaar, lid Opleidingscommissie - Student 3^e jaar, lid Opleidingscommissie - Student 4^e jaar - Student 5^e jaar
15.15-15.30	Pauze	
15.30-16.15	Gesprek met Examencommissie/ Kwaliteitszorg (Zorgen en Borgen)	- Voorzitter Examencommissie Velp - Voorzitter Toetscommissie Velp - Kwaliteitscoördinator Velp - Voorzitter Examencommissie Leeuwarden - Voorzitter Toetscommissie Leeuwarden - Kwaliteitscoördinator Leeuwarden
16.15-16.30	Pauze	
16.30-17.15	Werkveld en Alumni	- Lid WAC Velp - 2 alumni Velp - Lid WAC Leeuwarden - 2 alumni Leeuwarden
17.15-17.30	Intern overleg panel	
17.30-17.45	Afsluiting, aandachtspunten voor dag twee	- Opleidingsmanagers Velp en Leeuwarden

28 mei 2025 te Velp		
Tijdstip	Programma	Gesprekspartners
09.00-09.30	Ontvangst panel	
09.30-10.30	Rondleiding met 'Opleiding in Actie'	- Docenten
10.30-10.45	Pauze	
10.45-12.00	Docenten, inclusief eindniveau en Opleidingscommissie (OpCo)	- Docenten Velp (3) - Docenten Leeuwarden (3)
12.00-13.00	Lunch	
13.00-14.00	Studentengesprek Velp incl. Opleidingscommissie (OpCo)	- Student 1^e jaar - Student 2^e jaar - Student 3^e jaar - Student 3^e jaar, lid Opleidingscommissie - Student 4^e jaar
14.00-14.15	Pauze	
14.15-15.45	Overleg panel	
15.45-16.15	Terugkoppeling bevindingen panel	

Bijlage 4: aanbevelingen vorige visitatie

Aanbevelingen	Stand van zaken
Om het internationale karakter van de opleiding beter te benutten voor de profilering, adviseert het panel de opleiding om een expliciete visie op internationalisering te formuleren voor beide locaties.	HVHL-breed is er nieuw beleid vastgesteld rondom internationalisering (Bijlage C – Internationalisering). Onze studenten moeten voorbereid zijn op internationale vraagstukken, omdat zij in hun carrière zullen werken met uitdagingen die de landsgrenzen overstijgen. Een internationale ervaring is een essentieel onderdeel van het programma en wordt afgestemd op de interesses van de student. Internationaal beleid krijgt daarom op beide locaties invulling via projectstages, minoren, Erasmus-uitwisselingen of bijvoorbeeld de studiereis naar Brussel in jaar 2.
Werk aan een meer systematische relatie met de bestaande lectoraten.	We werken samen met diverse lectoraten en onderzoeksprojecten binnen HVHL. We werken op beide locaties samen met de verschillende lectoraten om op de hoogte te blijven of er projecten zijn die relevant kunnen zijn voor onze studenten. In Leeuwarden is een docent betrokken bij het lectoraat Duurzaam Bodembeheer voor één dag in de week.
Leg per kennisdomein transparanter vast wat de ondergrens is van de inhoudelijke diepgang.	In de kennisgids (Velp; Bijlage 2.1) en de doelstellingenboom (Leeuwarden; Bijlage 2.2) hebben we vastgelegd welke kennis(-concepten) studenten na jaar 3 minimaal moeten beheersen. In Velp starten we in jaar 1 al met een lijst basisbegrippen die ze moeten beheersen. In de huidige curriculumontwikkeling is dit verder aangescherpt doordat in de nieuwe leeruitkomsten nauwkeurig wordt aangegeven wat studenten (per kennisgebied) moeten kennen en kunnen. In Leeuwarden is n.a.v. deze aanbeveling de doelstellingenboom opgesteld, zodat duidelijk wordt waar welke BoSKA wordt behandeld en getoetst. Dit is wel generiek geformuleerd in de leerdoelen, zodat we ons kennisdomein actueel kunnen houden. In het kader van de recente onderwijsontwikkelingen hebben we dit wel meer uitgewerkt als kader voor wat gaan we studenten wel leren, en wat niet (meer).
Voer een NL /ENG spellingtoets in blok 1 jaar 1 in zodat de kwaliteit van rapportages meer wordt gewaarborgd (en daarmee de instromende studenten op een bepaald basisoniveau komen).	In jaar 1 is er expliciete aandacht voor rapportagetechniek. Verder hanteren we randvoorwaarden op het gebied van taal voor alle inleveropdrachten tijdens de opleiding. In Velp toetsen we in jaar 1 expliciet het basisoniveau Engels van studenten. Op basis van het resultaat krijgen studenten die dit nodig hebben, aanvullende lessen aangeboden.
Creëer een betere balans tussen groepswork en individuele prestaties.	De balans tussen groepswork en individueel werk is aanzienlijk gewijzigd sinds de vorige accreditatie. In elke periode vanaf de start van de opleiding is er afwisseling tussen groepswork en individuele componenten. In bijna alle modules met groepswork hebben we individuele componenten opgenomen. Op beide locaties werken we in vier jaar toe naar steeds meer individuele prestaties, terwijl 'leren samenwerken' een belangrijk leerpunt blijft. Vanaf leerjaar 3 verschuift de nadruk daarom naar individuele opdrachten. In het vierde jaar kunnen studenten kiezen voor een afstudeeropdracht in duo's of individueel. Alle studenten krijgen een individuele beoordeling en eindcijfer op

	basis van aantoonbaar eigen werk. De optie om in duo's af te studeren, bieden we aan omdat samenwerking een essentiële vaardigheid is voor hun professionele carrière. De diversiteit aan vraagstukken waarmee een ML-professional te maken krijgt, vereist samenwerking, en wij vinden het belangrijk om studenten hierop voor te bereiden (zie verder Standaard 4).
Blijf locatie overstijgend werken door de beide docententeams stimuleren, zodat er ruime mogelijkheden blijven voor kennisoverdracht tussen Leeuwarden en Velp.	We werken locatie overstijgend samen en plannen één tot twee keer per jaar een gezamenlijke teamdag. Momenteel werken de beide locaties, in het kader van TGO, intensief samen op het niveau van de beoogde leerresultaten (zie ook Standaard 1). We maken tevens gebruik van expertise van docenten over de locaties heen door samenwerking en kennisdeling en verkennen de mogelijkheden van gezamenlijk onderwijs.
Overweeg een integratie van de WAC en de klankbordgroep in Velp.	Na de vorige accreditatie hebben we in Velp een eigen WAC geïnstalleerd, waarin de klankbordgroep is geïntegreerd. De samenstelling van de WAC is representatief voor het werkveld waarvoor studenten opgeleid worden. De opleiding draagt zorg dat de vertegenwoordiging van leden (beroepsprofielen) goed aansluit op de eindcompetenties van de opleiding.
Houd aandacht voor de individuele beoordeling van studenten, ook met groepswork, opdat zowel de excellerende student als de minder scorende student ruime ervaring kunnen opdoen met het zelfstandig werken en op de eigen merites beoordeeld worden.	Op beide locaties hebben we modules veranderd, waarmee toetsing op individuele componenten altijd geborgd is (ook bij groepsopdrachten).
Verduidelijk de visie van de opleiding op wat praktijkgericht hbo-onderzoek is (met aandacht voor de scherpheid van de onderzoeksvraag en de methodische verantwoording) en maak dat de basis van de scholing in onderzoek en onderzoeksmethoden.	Praktijkgericht onderzoek heeft een stevige plek in de opleiding. Studenten werken vanaf leerjaar 1 in de beroepspraktijk aan maatschappelijke vraagstukken op weg naar een leefbare (stedelijke en landelijke) leefomgeving voor mens en natuur. De opleiding heeft daartoe een groot netwerk opgebouwd en werkt samen met diverse lectoraten. Studenten werken van eenvoudige naar meer complexe vraagstukken. In de latere leerjaren zijn de vraagstukken steeds minder afgebakend en moet de student de methodische aanpak verantwoorden. In de afstudeeropdracht levert de student een beroepsproduct ter ondersteuning van de vraag uit de beroepspraktijk.

Bijlage 5: bestudeerde documenten

- Zelfevaluatie rapport
- Studentenhoofdstuk

Bijlagen

- Duurzaamheidsmemo
- Kennisgids - Velp
- Doelstellingenboom - Leeuwarden
- Landelijk opleidingsprofiel ML 2024
- Notulen Werkveldadviescommissie (WAC) Velp
- Notulen Werkveldadviescommissie (WAC) Leeuwarden
- Expertise overzicht team Leeuwarden, team Velp
- Toetsplan 2023-2024 Velp
- Toetsplan 2023-2024 Leeuwarden
- Jaarverslag examencommissie 2023-2024 Velp
- Jaarverslag examencommissie 2023-2024 Leeuwarden
- Huishoudelijk reglement excie 2024-2025 Velp
- Huishoudelijk reglement excie 2024-2025 Leeuwarden
- Onderwijs- en Examenregeling 2024-2025:
 - o Algemeen deel bachelor, associate degree en masteropleidingen
 - o Opleidingsdeel ML Velp
 - o Opleidingsdeel ML Leeuwarden
- Afstuderen Velp:
 - o Beoordelingsformulieren A - Afstudeerplan
 - o Beoordelingsformulieren B - Afstudeerwerk
 - o Beoordelingsformulieren C - Mondeling
 - o Moduleboek 2023-2024
- Afstuderen Leeuwarden:
 - o Handleiding afstuderen ML - TAK 2024-2025

Overige informatie

- Instellingsplan HVHL 2022-2025
- Transitiegericht onderwijs – onderwijsconcept
- Transitiegericht onderwijs – onderwijsbeleid
- HVHL visie op internationalisering
- Competentiekaart
- Visie op praktijkgericht onderzoek
- NSE resultaten 2024 Leeuwarden, Velp
- Toelating bij HVHL 2023
- Presentatie Medewerkersonderzoek HVHL 2021
- Toetsbeleid HVHL
- Review examencommissie

- Formulier review afstudeerwerk ML 2023 (Velp door Leeuwarden, Leeuwarden door Velp)
- Jaarverslag Opleidingscommissie Leeuwarden, Velp
- Kwaliteitszorgplan HVHL
- AISHE zelfevaluatie ML major Toegepaste Aardrijkskunde 2017

Ter inzage tijdens het locatiebezoek

- Voorbeelden van literatuur
- Voorbeelden van opdrachten

Eindwerkstukken

- Een representatieve steekproef van 15 recente afstudeeropdrachten en de bijbehorende beoordelingsformulieren. In de selectie is gezorgd voor spreiding met betrekking tot het cijfer en de locaties/majors (Toegepaste Aardrijkskunde in Leeuwarden en Smart City Development in Velp).

